

De Vlaamse Ardennen

De Vlaamse Ardennen... een naam die voor sommigen wel opgeblazen kan klinken, maar die toch helemaal ingeburgerd geraakt is, naast zovele andere streeknamen zoals het Meetjesland, de Kempen, het Waasland en dé Ardennen. Dit 'Heuvelland van Ronse' zoals het in mijn atlas te boek staat, is voor velen zeker geen onbekend terrein: het kent jaarlijks een Vlaamse Ardennenmars, een Vlaamse Ardennendag (georganiseerd door de Wielewaalafdeling Schelde-Leie, dit jaar op 24 april) het ziet de Ronde van Vlaanderen over zijn toppen en door zijn dalen slingeren, het trekt het hele jaar door mensen op zoek naar het mooie, het rustige en het typische dat natuur en landschap er te bieden hebben. Met een speurdersoog voor 't eigene en 't bijzondere dat daar leeft trekken we nu als proevertje door deze bladzijden.

Boren in de diepte en in de tijd

Voorafgaand even boren in de diepte en in de tijd is welhaast een noodzaak om tot een beter ecologisch begrip van dit landschap te komen. Die boring in de tijd gaat heel ver terug, naar het Tertiaire tijdperk, dat 70 miljoen jaren geleden begon en ongeveer 1 miljoen jaar geleden eindigde. Dit tijdvak kende een aantal perioden waarin Laag- en Midden-België door de zee overspoeld werden. Op de bodem van die zeeën kwamen lagen van verschillende samenstelling tot bezinking, nu eens zandig, dan weer kleiig sediment. Geologen geven aan die opeenvolgende lagen een naam. Zo kreeg hier de bovenste - en jonge - afzettingsslaag als naam het Diestiaan. Na het terugtrekken van die zeeën werden die afzettingsslagen stilaan weggesschuurd door wegstromend neerslagwater, door beken en rivieren. Die erosie was niet niks: ze gaf in grote lijnen gestalte aan het huidige, sterk heuvelachtig reliëf. Op een klein aantal plaatsen slechts bood de Diestiaanse zandige bovenlaag voldoende weerstand aan de tand des tijds: ze is enkel nog terug te vinden op de toppen van de hoogste heuvels, zoals de Kluisberg, de Pottelsberg e.a.

Van belang is nu, dat dit heuvelachtig landschap in feite een gelaagde opbouw heeft. De zandige lagen ervan laten makkelijk water door, de kleiige lagen daarentegen praktisch niet door. Water dat door een zandige laag heen sijpelt, hoopt zich dus op op de onderliggende kleilaag.

Waar het contactvlak zand-klei uitkomt op de heuvelwand, kan dit water als het ware uit de heuvel stromen: er komen hier dus bronnen voor. De hogere heuvels vertonen twee zo'n zand-klei contactvlakken die op de heuvelhelling uitkomen. Daar zijn dus twee bronniveaus! Om alles nog iets ingewikkelder te maken moet men ook nog weten dat dit heuvellandschap, gedurende de ijstijden van het kwartaire tijdperk, met een leemmantel werd afgedekt. Die leemdeeltjes werden aangewaaid door de wind, en zijn afkomstig uit de Noordzeebodem. Hoe kan dat? Eenvoudig (als je dit eenvoudig kunt noemen): de Noordzee, die een vrij ondiepe zee is, lag toen droog doordat een enorme hoeveelheid neerslagwater, dat naar zee had moeten vloeien, als gletsjerijs op het land opgestapeld lag. Denk maar aan de ijsskap die geheel Scandinavië bedekte en die zelfs tot midden Nederland reikte.

Even samengevat: een heuvellandschap, met een oppervlakkige leemlaag, met binnenin de heuvels een gelaagdheid van zand en klei en met door die gelaagdheid, op één of twee niveaus bronnen die het ontstaan geven aan glasheldere beekjes, die gaandeweg heuse beken worden.

Een dierenwereld geschoeid op water

Het traag sijpelende water vlak bij de bron, het stilstaand water in de modderpoeltjes rond de bron en het heldere, snelstromende water iets verder in de bronbeekjes, zijn elk op

hun manier geschikte biotopen voor allerhande waterdieren, gaande van zoetwatergarnaaltjes en kokerjuffers (waar schietmotten uit voortkomen) tot en met de Beekforel die zich met dat kleine grut voedt... of liever voedde, want men vreest dat die Beekforel er nu niet meer is. Ligt het alléén aan de vervuiling van de Zwalm, of speelt ook de recreatiedruk in de bronbossen een rol? Als hij echt weg is, is dat zeker een droeve zaak, want de bronbeekjes van de Vlaamse Ardennen zijn één van de weinige plaatsen in Vlaanderen waar dit diertje kan (of kon) gevonden worden.

Met de salamanders gaat het er wel beter aan toe: hier komen ze op een rijtje: Kleine Watersalamander, Kamsalamander, Alpenwatersalamander, Vinpootsalamander en Vuursalamander. 't Bijzondere aan die laatste is dat hij aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied leeft. In België komt hij enkel ook nog in de zuidoostelijke uithoek voor. Dit gitzwart dier dat zowat 15 cm lang wordt, heeft op beide flanken een opvallende rij grote gele vlekken. Het is de enige op het land levende salamandersoort in ons land, die voor zijn voortplanting aangewezen is op kraakhelder water. Dat het water in die bronbeekjes kraakhelder is, bewijst ons de steenvlieg, die 't gewoon van de allerbeste waterkwaliteit hebben moet.

Het beekwater betekent ook wat voor een Grote gele kwikstaart. In de Vlaamse Ardennen is het een trouwe gast nabij watermolens. Het sterke verval aan de waterrand, de

De Eikelmuis, een typische bewoner van de Vlaamse Ardennen

De Vlaamse Ardennen ten voeten uit, hellingbos en pas ontsproten beekje

slibranden van de verbrede beek achter de molens en de verweerde muren van de oude molengebouwen of brugjes, vol gaten en spleten, bieden die vinnige vogel een uitgelezen nestel- en foerageergebied. Tegen mindere waterwaliteit in de benedenloop van de Maarkebeek en de Zwalm blijkt hij voorlopig wel bestand. Slechter gaat het hem af wanneer watermolens, opgekocht als buitenverblijf, worden gerestaureerd, waarbij dan, bij het dichten van gaten in het metselwerk, elke nestgelegenheid verdwijnt. Hetzelfde gebeurt wanneer stenen brugjes worden opgeknapt.

Het plantenleven: rariteiten doen het er niet slecht

Een heel bijzonder, en bij insiders erg gewaardeerd milieu in ons land, zijn bronbossen. En die zijn in de Vlaamse Ardennen, waar zoveel bronnen en kwelzones voorkomen, uiteraard voorhanden. Planten die dit milieu kenmerken zijn Bittere veldkers en de beide soorten Goud-

veil, namelijk Paarbladig en Verspreidbladig goudveil. Naast die 'dwermpjes' zijn er ook de reuzen: Hangende zegge en Reuzenpaardestaart. Die bronbosjes worden op de drogere plaatsen van deze lemige heuvelhellingen omgeven door berkenbossen. De sterke beschaduwing die hier 's zomers heerst, heeft voor gevolg dat alleen planten, die vroeg in het voorjaar tot ontwikkeling komen, daar kunnen leven. Zo zijn die bossen hét terrein geworden van onze Wilde hyacinten, die hun wazig blauwe kleur laten uitdrijven op de hellingen. Merkwaardig is dat die bekoorlijke plant in soortgelijke bossen meer zuidoostelijk in het land, in het Leuvense bijvoorbeeld, niet te vinden is. Dat ligt in de aard van het plantje zelf: het wil het binnenland niet in, maar houdt het integendeel bij plaatsen die niet te ver van de kust af liggen. We noemen het een atlantische soort. Bij ons bereikt die plant bovendien de noordelijke grens van haar verspreidingsgebied op het vasteland. In Groot-Britannië en Ierland reikt ze wel verder noordwaarts,

maar die landen hebben als Atlantische eilanden uiteraard een bevoorrechte positie ten aanzien van zulke soorten.

De Vlaamse Ardennen herbergen nog meer van die 'grensgevallen'. De Spekwortel bijvoorbeeld, die hier en daar in bosranden groeit. Ze staat hier eveneens op de meest noordelijke grens van haar verspreidingsgebied. Deze klimplant lijkt enigszins op Haagwinde, maar is gemakkelijk te herkennen aan de blinkend groene bladeren. Ook de centimetergrote rode bessen, langs de rankende stengel, die laat in de zomer te zien zijn, zijn onmiskenbaar. Ook een andere klimplant, Bosrank, trekt vooral in 't najaar de aandacht. Eigenlijk is die plant tekenend voor bossen waar kalk in de bodem zit. Ze komt bijvoorbeeld ook voor in de Ardennen (de echte) en in Nederlands Limburg. Een aanwijzing dat ook hier enige kalkrijkdom heerst, tonen ons de steentjes en afgevallen takjes, die nabij sommige bronnen met een kalkafzetting bedekt zijn.

De Vlaamse Ardennen mag je in het voorjaar niet door zonder uit te kijken naar drie planten, die in België precies hier hun hoofdverspreidingsgebied hebben. Eén is het Longkruid, met weinig vindplaatsen, maar er dan wel in grote aantallen voorkomend: tapijten gevlekte blaadjes, waartussen de paarse bloempjes hun kopje steken. Twee is de Donkere ooievaarsbek, met fluwelen, donker wijnrode bloemen. Ze is bijna uitsluitend te vinden tussen de Maarkebeek en de Zwalm. In grote groepen staan ze soms samen op de wegbermen...als tenminste de herbicidenspuit niet langsgelopen is. Opperuimd staat niét netjes!

Samen met Longkruid wordt Donkere ooievaarsbek aanzien als een stinzeplant. Dit betekent dat ze in vervlogen tijden vanuit vreemde streken werden ingevoerd om te worden aangeplant in kloostertuinen, en kasteelparken omwille van hun sierwaarde of geneeskundige kracht. Van daaruit konden ze zich, als het milieu geschikt was, in de omgeving verspreiden. Derde lokaal pronkstuk is de Paarse schubwortel, die vooral op wortels van populieren parasiteert. De helmvormige lila bloemen groeien in dichte drommen tegen de bodem aan gedrukt. Dikwijls gaan ze volledig schuil onder afgevalen bladeren. Haar verspreidingsgebied beslaat Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje, met daarbij enkele geïsoleerde vlekjes in Italië en hier in onze eigen Vlaamse Ardennen. Vermoedelijk is die plant destijds ongemerkt meegekomen met populierenplantgoed uit Frankrijk.

Helemaal anders van aard is de begroeiing die voorkomt op de toppen van de getuigenheuvelds, met hun reeds aangehaalde kruin van Diestiaan zand. Op die voedselarme bodems voelen Struikheide, Blauwe bosbes, Vogelpootje, Lijsterbes en Sporkehout of Vuilboom zich thuis.

De afwisseling in bodemgesteldheid leidt ertoe dat je op sommige plaatsen (bv. Louise Marie) als het ware bij elke stap in een anderssoortig biotoop terecht komt: heide, bronbos, beukenbos, beekdalbos zijn er heel kort tegen elkaar aangeplakt. Om het lijstje van niet onaardige planten van deze streek vol overgangen en afwisseling niet al te onvolledig te houden, moeten tenslotte zeker ook Bospaardestaart, Wrangwortel, Sneeuwkllokje en Wilde narcis vermeld worden. Waarom ze hier precies voorkomen, daar kunnen we ons enkel over verwonderen.

Zoals gezegd, heuvelend land maar plaatselijk erg steil

Slechts 1 (klein) natuurreserveaat

Het kan merkwaardig lijken, maar het is nu eenmaal zo, in dit hele gebied is er nauwelijks 1 natuurreserveaat, laat ons maar zeggen natuurreserveaatje te vinden: het 'Burreken', gelegen te Zegelsem (Brakel) met een oppervlakte van ongeveer 1 ha. Het kon dank zij een flinke financiële steun vanwege de Wielewaalafdeling Schelde-Leie, in 1981 door Natuur- en Vogelreservaten aangekocht worden. Sinds de aankoop worden er, in onderling overleg en met advies vanuit de Rijksuniversiteit Gent, beheerswerken uitgevoerd. Bij dit ene bescheiden reserveaatje mag het zeker niet blijven. Dat maakt de praktijk duidelijk: vele waardevolle stukjes natuur, die vrij ver afgelegen zijn en slechts een marginaal 'nut' hebben, worden stelselmatig blootgesteld aan verstoring en ontarding. De oorzaken hiervan

zijn de opgedreven ontwatering ten behoeve van landbouw en bosbouw, het gebruik van meststoffen, die de kwalijke eigenschap hebben via doorsijpeling en afvoer ook daar terecht te komen waar ze helemaal ongewenst zijn, het toenemend aantal buitenverblijfsjes, met bijhorend 'sier'-tuintje, en diverse vormen van recreatie die, zonder kwaad opzet, toch kwade gevolgen hebben. Tot slot een verzoek aan de bezoekers van de Vlaamse Ardennen. Hou rekening met de kwetsbaarheid van bovenvernoemde planten. Respecteer hun biotopen. Pluk ze niet! Kom ze liever elk jaar bewonderen op de plaats waar ze thuis zijn: in de Vlaamse Ardennen □

Karel De Waele (coördinator van de Nationale Werkgroep Botanie van de Wielewaal), Kerselaarslaan 52, 9800 Deinze. De auteur kan gecontacteerd voor de aanvraag van geleide uitstappen op de Vlaamse Ardennen-dag op 24 april (tel. 091/86.45.60).